

9. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÇATIŞMA ÇÖZME, ÖFKE VE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Rezzan GÜNDOĞDU

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik ABD
Öğretim Görevlisi

ÖZET

Bu çalışmada lise 9. sınıfa devam eden öğrencilerin cinsiyet ve ailelerinin maddi gelir durumu değişkenleri açısından çatışma çözme, saldırganlık ve öfke düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiş ayrıca, çatışma çözme, öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Araştırma Ankara ili, Mamak ilçesinde bulunan Abidinpaşa Lisesine devam eden toplam 266 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğrencilerin çatışma çözme, saldırganlık ve öfke düzeyleri ile ilgili veri toplamak için Çatışma Çözme Davranışını Belirleme Ölçeği (Koruklu, 1998), Saldırganlık Ölçeği (Can, 2002) ve Özer (1994) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizinde, Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova), t testi, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ve Scheffe Testi kullanılmıştır.

Sonuç olarak, öğrencilerin fiziksel saldırganlık, öfke içte, çatışma çözmenin alt boyutu saldırganlık ve problem çözme düzeylerinde cinsiyetleri açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Öğrencilerin toplam, fiziksel, sözel, dolaylı saldırganlık ve öfke düzeylerinde ailelerinin maddi gelir durumları açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Öğrencilerin öfke dışa ve çatışma çözme alt boyutu saldırganlık düzeylerinde ailelerinin maddi gelir durumları açısından önemli farklılıklar bulunmuştur. Ayrıca çatışma çözme, öfke ve saldırganlık arasında pozitif ve negatif yönlerde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Çatışma Çözme, Öfke, Saldırganlık, Ergen

ASSESSMENT OF CONFLICT, RESOLVING, ANGER AND AGGRESSIVENESS LEVELS OF 9TH GRADE STUDENTS IN TERMS OF CERTAIN VARIABLES

ABSTRACT

In this present study, differences of conflict, resolving, anger and aggression levels of high school 9th grade students in terms of gender and families' income level variables were assessed and the relationship between conflict, resolving, anger and aggression was examined. This study was carried out on a study group of 266 students currently studying in Abidinpaşa High School on Ankara Province, Mamak District. For collecting data on the conflict, resolving, anger and aggressiveness levels of student, A Scale for Identification of Conflict Resolution Behavior (Koruklu, 1998), Aggression Questionnaire (Can, 2002) and State Trait Anger Scale which was adapted into Turkish Language by Özer (1994) was used in the study. The statistical analysis of the collected data was conducted by using One Way Analysis of Variance (Anova), t test, Pearson Product – Moment Correlation and Scheffe's Test.

As a result significant differences were determined between the genders in terms of levels of physical aggression, anger expression-in, aggression as sub-dimension of conflict resolution and problem solving. Furthermore, significant differences were determined between the students from families with different income levels in terms of levels of total, physical, verbal, indirect aggression and anger. Additionally, significant differences were also determined between the students from families with different income levels in terms of levels of anger expression-out and aggression as sub-dimension of conflict resolution. Also, positive and negative significant relations were observed between conflict resolution, anger and aggression.

Key Words: Conflict Resolution, Anger, Aggression, Adolescents.

Giriş

Her birey hayatı boyunca çevresiyle belli bir oranda ilişki kurar. Bu ilişkiler içerisinde zaman zaman çatışmalar yaşar. Öner (2004), çatışmanın, bir ya da birden çok sayıda kişinin bir konu üzerinde anlaşmazlık yaşadığı zaman ortaya çıktığını ileri sürer. Çatışmalar, insanların birbiriyle çelişen ihtiyaçları, dürtüleri ya da isteklerinden kaynaklanabilir. Kişinin kendi kendisiyle olan çatışması içsel çelişkileri, kişilerarası çatışmalar taraflar arasındaki uyumsuzlukları, gruplar arası çatışmalar da grup içinde ya da iki grup arasında uyumsuzlukları içerir. Çatışmaya yol açan nedenler karşılanmayan temel gereksinimler, sınırlı kaynaklar ve farklı değerler olmak üzere üç grupta incelenir. (Schumpf, Crawford ve Bodine, 2007). Çatışmaya gösterilen tepki, insanın yıkıcı ve yarışmacı bir deneyim yaşamasına neden olabileceği gibi, gelişme olanağı sunan yapıcı bir deneyim de yaşatabilir (Crawford ve Bodine, 1996, akt. Taştan, 2006). Çatışmanın nedenleri belirlenebildiğinde, öğrenme ve üretme için bir fırsat sağlar; harekete geçirici enerjisi ile daha önce farkında olunamayan yeni seçeneklerin ortaya çıkmasını sağlar. Çatışmalar, okul ortamlarında öğrenciler arasında ya da öğrenci öğretmen arasında yaşanabilmektedir. Çatışma kişisel büyüme ve sosyal değişim için gereklidir bu açıdan öğrenciler karşılaştıkları çatışmaları çözerken, çatışma çözme becerilerini kullanırlarsa yaşanan çatışmalar ilişkilerini geliştirebilir (Schumpf, Crawford ve Bodine, 2007).

Son yıllarda öfke duygusu ve öfke duygusunun eşlik ettiği istenmeyen davranışlar okullarda önemli bir sorun olarak görülmektedir. Okul ortamı içerisinde öğrencilerin öfke duygusunun eşlik ettiği olumsuz davranışlardan doğan çatışmalar yaşadığı ve verimlerinin düştüğü bilinmektedir (Bemnak ve Keys, 2000, akt. Özmen, 2004). Ergen belirsiz statüsünden dolayı ailesiyle, öğretmenleriyle, toplumun diğer üyeleriyle kendisini duygusal çatışma içerisinde bulur ve bu da onda öfke duygusunun ortaya çıkmasına neden olur (Blair, Jones ve Simpson, 1975, akt. Güleç, 2002). Ergeni neyin öfkelendireceği ve öfkelendiğinde nasıl tepkiler vereceği her zaman tahmin edilemeyebilir. Örneğin, akşam yemeği için beklemek ergeni öfkelendirmez iken; sosyal etkinliklerinin kısıtlanması, egosunun zarar görmesi ergeni öfkelendirebilir. Ergenlerin öfke doğurucu uyaranlara karşı somurtmak, saldırgan davranışlar sergilemek, küfür etmek, başkaldırmak, kavga etmek, öfke nöbetleri geçirmek gibi tepkiler verdikleri görülmektedir (Rice, 1975, akt. Güleç, 2002).

Öfke aynı zamanda saldırganlığın duygusal temellerindedir (Rice, 1975, akt. Güleç, 2002). Freedman, Sears ve Carlsmith (1989), niyet dikkate alındığında saldırganlığı “başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış” olarak

tanımlamışlardır. Özgeci saldırganlık, izin verilmiş saldırganlık ve düşmanca saldırganlık biçiminde ayırım yapmaktadırlar. Saldırganlık kavramını inceleyen araştırmacılar temelde iki farklı görüş ortaya atmışlardır; Bunlardan birincisi, saldırganlığın içgüdüsel, ikincisi, sonradan kazanılan bir davranış olduğudur. İçgüdüsel ve biyolojik kuramlar saldırganlığı doğuştan gelen, insanın doğasının bir parçası olarak değerlendirirken öğrenme kuramları saldırganlığı engellenme, pekiştirme ve sosyal öğrenme kuramları ile açıklamaktadır (Köksal, 1991: 20-21).

Öfke ve saldırganlık kavramları bir arada kullanılmalarına ve birbirlerini çağrıştırmalarına rağmen, eş anlamlı değildir. Öfke anında, bazı bireyler tepkilerini fiziksel ya da sözlü saldırıda bulunarak gösterirler. Bazı bireyler de öfkelenmelerinde, edilgen davranarak dolaylı saldırganlığı tercih ederler ya da geri çekilme davranışını sergileyebilirler. Bu durum, bireylerin “öfkelendikleri zaman saldırganca davranırlar” yargısının her zaman doğru olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Öfke yaşantıları sonucunda saldırganlık ortaya çıkabilir, ancak öfkenin sonundaki tek seçenek saldırganlık değildir. Bireyin, öfkelendiği anda nasıl hareket edeceği; bireyin o anda içinde bulunduğu konumu, konuyla ilgili genel durum, kültürel normlar, öfkenin şiddeti, benzer durumla ilgili olarak geçirilen önceki yaşantılar, öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlıdır (Deffenbacher, 1999).

Okullarda yaşanan çatışmaların bir diğer nedeni de; öğrencilerin içinde buldukları döneme özgü yaşadıkları değişimlerdir. Dusek (1987, akt. Taştan, 2006), ergenlik döneminde kişinin hem kendi içinde hem de çevresiyle çatışmalarının arttığını belirtmiştir. Ergenlerin farklı nedenlerle öfke duygusu yaşamaları, öfke duygusunun ifadesinde saldırganlığı seçmesi, bunun sonucunda da yaşanan çatışmaların sayısında bir artış ve çözümlenemez bir noktaya doğru gidişin olması ergenlik dönemindeki temel sorunlar arasında gösterilebilir.

Alan yazın incelendiğinde araştırmalar ergenlerde cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, ana-baba tutumları ve anne-babanın eğitim düzeyi açısından saldırganlık, öfke ve çatışma çözümlerinin değişip değişmediğini ortaya koymuşlardır. Ancak ergenlerin çatışma çözme, saldırganlık ve öfkelerinin ailelerinin maddi gelir düzeylerine göre değişip değişmediğini inceleyen az sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Ergenlerin çatışma çözme, öfke ve saldırganlıklarının birlikte araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. İlköğretimi bitirerek ortaöğretime geçmiş olan ergenlik dönemi içindeki dokuzuncu sınıf öğrencileri hem birbirlerini tanımaya hem de okul ortamına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. İçinde buldukları gelişim döneminin özellikleri ve yeni öğrenim hayatlarındaki sınırlılıklar göz önüne alınarak araştırmanın dokuzuncu sınıflarla gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu çalışmada öfke, saldırganlık ve çatışma çözme çeşitli değişkenlerle incelenmiştir. Ayrıca çatışma çözme, öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bu nedenle araştırmanın amacı, dokuzuncu sınıf öğrencilerinde öfke, saldırganlık ve çatışma çözme çeşitli değişkenler açısından (cinsiyet, ailelerin maddi gelir düzeyi) incelemek ve öfke, saldırganlık ve çatışma çözme arasındaki ilişkinin olup olmadığını ortaya koymaktır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada 9. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme, öfke ve saldırganlık puanlarının cinsiyet ve ailelerinin maddi gelir durumu açısından farklılıkları ile çatışma çözme, öfke ve saldırganlık puanları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmada

genel tarama modellerinden betimsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan modeldir (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Ankara ili Mamak ilçesine bağlı bir ortaöğretim okulunun 9. sınıfına devam eden toplam 266 öğrenci oluşturmaktadır. Bu okulun seçilmesinin nedeni, bu okula gelen öğrencilerin genelde orta sosyo-ekonomik düzeyde olmalarıdır. Öğrencilerin 156'sı (% 58.6) kız ve 110'u (% 41.4) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Çatışma Çözme Davranışını Belirleme Ölçeği (ÇÇDBÖ): Koruklu (1998) tarafından geliştirilen ÇÇDBÖ, 24 maddeden oluşan ve beşli likert tipi değerlendirme seçenekleri olan bir ölçektir. Ölçek bireysel ve grup halinde uygulanabilir. Uygulama süresi yaklaşık 20 dakikadır. Çatışma çözme davranışı açısından (1) “hiçbir zaman uygun değil”, (2) “biraz uygun”, (3) “uygun”, (4) “çoğunlukla uygun” ve (5) “çok uygun” biçimindedir. Ölçekte yer alan 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21. ve 23. maddeler, ölçeğin saldırganlık boyutuyla; 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22. ve 24. maddeleri ise ölçeğin problem çözme boyutuyla ilgilidir. Her bir alt ölçekten alınabilecek en yüksek puan 60, en düşük puan ise 12'dir. Alt ölçeklerden alınan puanın yüksek oluşu, o alt ölçeğin ölçtüğü davranışın sık görüldüğü anlamına gelmektedir (Koruklu, 1998). Koruklu (1998), ÇÇDBÖ'nün kapsam geçerliği için, Ankara Üniversitesi, EPH Bölümünün Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında çalışan uzmanların görüşlerini almıştır. Ölçeğin yapı geçerliğine ise, faktör analiziyle bakılmıştır. Yapılan işlemler sonucunda ÇÇDBÖ maddelerine Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis), Varimax rotasyonu ile birlikte uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin iki faktörü (saldırganlık, problem çözme) belirlediği görülmüştür. ÇÇDBÖ'nün güvenilirliği, test tekrar test güvenilirlik analizi ile incelenmiş, saldırganlık boyutu için $r = .64$ ve problem çözme boyutu için $r = .66$ değerleri bulunmuştur. ÇÇDBÖ'nün iç tutarlılığına ise Cronbach-Alpha ile bakılmış, ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının, saldırganlık boyutu için $r = .85$, problem çözme boyutu için $r = .83$ olarak belirlenmiştir. Bu değerler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, Uysal (2006) ve Gündoğdu (2009) lise öğrencileri için geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yaparak araştırmalarında kullanmışlardır.

Saldırganlık Ölçeği S.Ö. (Aggression Questionnaire): S.Ö. Buss ve Perry (1992, akt. Can, 2002) tarafından geliştirilen, saldırganlığı beş boyutta inceleyen sistematik bir ölçektir. Kendini değerlendirme tekniğine dayanan ölçek toplam 34 maddeden oluşturulmuştur. Ölçek 5'li likert tipinde geliştirilmiş olup, bireylerden ifadelerin karakterlerine ne kadar uygun olduğunu “Hiç Uygun Değil” den “Tam Uygun” a kadar değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 170, en düşük puan 34'dür. Saldırganlık ölçeği toplam puanı yüksek ise, bireyin alt ölçek puanlarını incelemek gerekir. Ölçekten alınan puanlardan 58 ve aşağısı düşük, 59 ve 110 arası normal, 111 ve üzeri yüksek saldırganlık düzeyine işaret etmektedir. Saldırganlık ölçeğinin toplam puanı yüksek olarak saptandığında bireyin alt ölçek puanlarını incelemek gerekir. Ölçekte yer alan 8, 10, 11, 17, 23, 24, 25, 27. maddeler Fiziksel saldırganlığı; 1, 4, 6, 20, 26. maddeler sözel saldırganlığı; 3, 7, 12, 16, 19, 22, 29, 32. maddeler öfke alt boyutunu; 2, 5, 9, 21, 28, 31, 33. maddeler düşmanlık alt

boyutunu ve 13, 14, 15, 18, 30, 34. maddeler ise dolaylı saldırganlık alt boyutunu ölçmektedir (Can, 2002). Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili olarak hesaplanan iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha .89 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin alt ölçeklerine göre hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ise, fiziksel saldırganlık için .85, sözel saldırganlık için .72, öfke için .83, düşmanlık için .77, dolaylı saldırganlık için .72 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirliği fiziksel saldırganlıkta $r = .80$, sözel saldırganlıkta $r = .76$, öfkede $r = .72$, düşmanlıkta $r = .72$, dolaylı saldırganlıkta $r = .74$ olarak hesaplanmıştır (Can, 2002). Ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında 300 bireye Saldırganlık ölçeği Sürekli Öfke-Öfke Tarz ölçeği ile birlikte uygulanmıştır. İki ölçekten elde edilen puanlar arasındaki korelasyon katsayıları şöyledir: Toplam saldırganlık puanı ile SÖ, Öİ ve ÖD arasındaki korelasyon katsayısı $r = .75$, .53, .67 olarak bulunmuştur. Fiziksel saldırganlık ile SÖ, Öİ, ÖD arasındaki korelasyon katsayısı $r = .70$, .45, .67, Sözel saldırganlık ile SÖ, Öİ, ÖD arasındaki korelasyon katsayısı $r = .58$, .42, .54, Öfke ile SÖ, Öİ, ÖD arasındaki korelasyon katsayısı $r = .73$, .51, .62 Düşmanlık ile SÖ, Öİ, ÖD arasındaki korelasyon katsayısı $r = .55$, .41, .40 ve Dolaylı saldırganlık ile SÖ, Öİ, ÖD arasındaki korelasyon katsayısı $r = .56$, .46, .56 olarak belirlenmiştir. Öfke kontrolü (ÖK) ile saldırganlık ölçeği toplam puan arasında negatif bir korelasyon bulunmuştur ($r = -.28$). Öfke kontrol (ÖK) ile saldırganlık alt ölçek puanları arasında ise negatif bir korelasyon bulunmuştur. ÖK ile fiziksel saldırganlık alt ölçeği arasında korelasyon katsayısı $r = -.14$, ÖK ile sözel saldırganlık alt ölçeği arasında korelasyon katsayısı $r = -.15$, ÖK ile öfke alt ölçeği arasında korelasyon katsayısı $r = -.30$, ÖK ile düşmanlık alt ölçeği arasında korelasyon katsayısı $r = -.15$ ve ÖK ile dolaylı saldırganlık alt ölçeği arasında korelasyon katsayısı $r = -.25$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili çalışmada iç tutarlılık (Cronbach Alpha) katsayısı .91 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt ölçeklerine göre hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ise, fiziksel saldırganlık için .83, sözel saldırganlık için .59, öfke için .72, düşmanlık için .74, dolaylı saldırganlık için .54 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, test yeniden test güvenilirliği için DSM IV tanı kriterlerine göre herhangi bir tanı almayan, sağlıklı ve gönüllü 300 bireye bir hafta arayla iki defa uygulanmıştır. Sonuçlar Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin toplam puanda iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı $r = .85$ olarak bulunmuştur. Alt ölçeklerde ise, fiziksel saldırganlıkta $r = .84$; sözel saldırganlıkta $r = .69$; öfkede $r = .74$; düşmanlıkta $r = .81$; dolaylı saldırganlıkta $r = .74$ olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında, Karataş (2008) ve Yavuzer (2009) lise öğrencileri için geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yaparak araştırmalarında kullanmışlardır.

Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ): Özgün adı The State Trait Anger Scale (STAS) olan ölçek, Charles D. Spielberger, Jacobs, Russel ve Crane tarafından 1980 ile 1983 yılları arasında geliştirilmiştir. Ergen ve yetişkinlere uygulanan ölçek kendi kendine uygulanabildiği gibi grup olarak da uygulanabilir (Akt. Savaşır ve Şahin, 1997: 71). Dörtlü likert tekniğiyle değerlendirilen ölçek 34 madde ve 4 alt testten oluşmaktadır. Bunlar; sürekli öfke, öfke içte, öfke dışı ve öfke kontrol alt testleridir. Sürekli öfke (ilk 10 madde), öfke oluşturacak bir durum olmadığı durumlardaki öfke yaşantıları ve öfke ifade stilini, öfke içte alt testi (13, 15, 16, 20, 23, 26, 27 ve 31. madde), öfke yaratacak durumlarda öfkeyi bastırma buna karşın öfke dışı alt testi (12, 17, 19, 22, 24, 29, 32 ve 33 madde) de öfkeyi dışı yansıtma ve saldırgan davranışlar gösterme eğilimini, öfke kontrol alt testi (11, 14, 18, 21, 25, 28, 30 ve 34. madde) ne

sıklıkla öfkeyi kontrol edebildiğini ölçmektedir (Savaşır ve Şahin, 1997: 71–72). Bireylerden ifadelerin kendilerini ne kadar tanımladığı sorusuna “Hiç Tanımlamıyor” dan, “Tümüyle Tanınıyor” a kadar uygun seçenekten birini işaretlemeleri istenir. Böylece her alt testin kendi puanı olmaktadır. Sürekli Öfke Alt Ölçeğinden bireyler 10 ile 40 arasında bir puan elde edebilirler. Öfke İfade Tarzı Alt Ölçeğindeki her bir boyutun toplamı olarak bireylerin alacakları puanlar 8 ile 32 puan arasında olabilir. Yüksek puan, o alt test için yüksek öfke eğilimi anlamına gelmektedir. Sürekli öfke, içe yönelik öfke ve dışa yönelik öfke puanlarının düşük, öfke kontrol puanlarının yüksek olması, olumlu olarak değerlendirilir. Ölçeğin tümüne ilişkin bir toplam puan bulunmamaktadır (Savaşır ve Şahin, 1997). Ölçeğin asıl formunun güvenilirlik çalışması ilk olarak Spielberger ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığını sınamak için madde-toplam puan (madde-bırakma) korelasyonları ve alfa katsayıları hesaplanmıştır. Madde-bırakma değerleri .14 ile .56 arasında (medyan .33) bulunmuştur (Savaşır ve Şahin, 1997: 72). Spielberger ve arkadaşları bu ölçekten elde etmiş oldukları alfa değerlerinin .82 ile .90 arasında değiştiğini bildirmişlerdir (Özmen, 2004). Geçerlik çalışmalarında ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında Buss-Durke Hostubte Ölçeği ile korelasyonu benzer ölçekler katsayısı .66 ve .73 arasında Shultz Açık Düşmanlık .27 ile .32 arasında, Durumluk Öfke İfade Ölçeği ile korelasyonu .22 ile .44 arasında bulunmuştur. Yapı geçerliğinin saptanmasında faktör analizi ve hipotez sınama kullanılmıştır. Araştırmalarda öfke duygusu ile hipertansiyon arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla, envanter hipertansiyon hastalarına uygulanmıştır. Sonuçta, hipertansiyon hastalarının kontrollerine göre, Durumluk Sürekli Öfke İfadesi Ölçeği’nden yüksek puan aldıkları gözlenmiştir (Savaşır ve Şahin, 1997). Ayrıca, Yavuzer (2009) ve Gündoğdu (2009) lise öğrencileri için geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yaparak araştırmalarında kullanmışlardır.

Verilerin Çözümlemesi

Ölçeklerden elde edilen veriler SPSS 10.05 programı ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi ve Pearson Korelasyonu ile Scheffe anlamlılık testi kullanılmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre toplam saldırganlık ve alt boyutlarının puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını sınamak amacıyla yapılan t testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Saldırganlık Toplam ve Alt Boyut Puanlarına Ait t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	T	p
Toplam S.	Kız	156	80.69	19.17	-.974	.331
	Erkek	110	83.00	19.07		
Fiziksel S.	Kız	156	16.56	7.08	-2.915	.004**
	Erkek	110	19.11	6.96		
Sözel S.	Kız	156	12.59	3.52	.461	.645
	Erkek	110	12.39	3.36		
Öfke	Kız	156	20.33	4.88	-.207	.836
	Erkek	110	20.46	4.67		
Düşmanlık	Kız	156	18.36	5.00	1.203	.230
	Erkek	110	17.62	4.82		
Dolaylı S.	Kız	156	12.83	4.16	-1.109	.269
	Erkek	110	13.40	4.30		

*p<.05, **p<.01

Kız ve erkek öğrencilerin toplam saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediği (p>.05); Fiziksel saldırganlık puanlarının (t= -2.915, p<.01) ise anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle erkeklerin fiziksel saldırganlık puan ortalamaları kızların fiziksel saldırganlık puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre öfke alt boyutlarının puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını sınamak için yapılan t testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Öfke Alt Boyut Puanlarına Ait t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	T	p
Sürekli Öfke	Kız	156	23.88	5.89	1.409	.160
	Erkek	110	22.85	5.88		
Öfke İçte	Kız	156	17.14	4.44	2.212	.028*
	Erkek	110	15.95	4.11		
Öfke Dışa	Kız	156	16.23	5.22	.581	.562
	Erkek	110	15.86	4.86		
Öfke Kontr.	Kız	156	21.36	5.30	-.167	.867
	Erkek	110	21.47	5.69		

*p<.05

Öğrencilerin cinsiyetleri açısından, sürekli öfke, öfke dışa ve öfke kontrol puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür (p>.05). Öfke içte puanlarının (t= 2.212, p<.05) ise anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Başka bir ifadeyle kızların öfke içte puan ortalamaları erkeklerin öfke içte puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre çatışma çözme alt boyutlarının puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını sınamak için yapılan t testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Çatışma Çözme Alt Boyut Puanlarına Ait t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Saldırganlık	Kız	156	25.81	9.51	-1.995	.047*
	Erkek	110	28.26	10.39		
Problem Çözme	Kız	156	50.60	8.49	4.217	.000**
	Erkek	110	46.04	8.98		

*p<.05, **p<.01

Öğrencilerin cinsiyetleri açısından, saldırganlık (t= -1.995, p<.05) ve problem çözme puanlarının (t= 4.217, p<.01) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Başka bir ifadeyle kızların saldırganlık puan ortalamaları erkeklerin saldırganlık puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha düşüktür. Ayrıca kızların problem çözme puan ortalamaları erkeklerin problem çözme puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumlarına göre toplam saldırganlık ve alt boyutları puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Ailelerinin Maddi Gelir Durumlarına Göre Saldırganlık Puanları N, $\bar{X}$ ve SS Değerleri

	0-750 TL			751-1000 TL			1001-1500 TL			1501 TL- Üzeri		
	N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss
TS	63	76.84	19.38	93	79.61	17.14	73	84.89	18.71	37	88.49	21.80
FS	63	15.68	7.66	93	17.47	6.49	73	18.49	7.01	37	19.51	7.41
SS	63	11.85	3.52	93	12.07	2.92	73	13.06	3.84	37	13.59	3.47
Ö	63	19.53	4.63	93	19.79	4.45	73	21.07	4.71	37	22.00	5.57
DS	63	17.75	4.73	93	17.70	5.05	73	18.44	4.91	37	18.76	5.06
DS	63	12.01	4.00	93	12.57	3.79	73	13.82	4.12	37	14.62	5.14

Tablo 5. Öğrencilerin Ailelerinin Maddi Gelir Durumları Açısından Saldırganlık Puanlarına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Saldırganlık Puanları		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Toplam S.	GA	4338.510	3	1446.170	4.090	.007*
	Gİ	92640.844	262	353.591		
	TOP	96979.353	265			
Fiziksel S.	GA	426.793	3	142.264	2.859	.037*
	Gİ	13038.323	262	49.765		
	TOP	13467.117	265			
Sözel S.	GA	110.721	3	36.907	3.164	.025*
	Gİ	3055.764	262	11.663		
	TOP	3166.485	265			
Öfke	GA	207.912	3	69.304	3.091	.028*
	Gİ	5873.427	262	22.418		
	TOP	6081.338	265			
Düşmanlık	GA	46.748	3	15.583	.637	.591
	Gİ	6404.290	262	24.444		
	TOP	6451.038	265			
Dolaylı S.	GA	223.614	3	74.538	4.344	.005*
	Gİ	4495.167	262	17.157		
	TOP	4718.782	265			

*p< .05

Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumları açısından toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık puan ortalamalarında anlamlı düzeyde farklılıklar görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirleyebilmek için verilere Scheffe testi uygulanmış; toplam saldırganlık ile dolaylı saldırganlık puanlarında ailelerin maddi gelir durumu 1501 TL ve üzeri olanlar ile ailelerin maddi gelir durumu 0-750 TL olanlar arasında, 1501 ve üzeri olanlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Sözel saldırganlık, fiziksel saldırganlık ve öfke puanlarına uygulanan Scheffe testi sonucunda ise gruplar arasında farklılığa rastlanmamıştır.

Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumlarına göre öfke alt boyutları puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Ailelerinin Maddi Gelir Durumlarına Göre Öfke Puanları $\bar{X}$ ve S_s Değerleri

	0-750 TL			751-1000 TL			1001-1500 TL			1501 TL- Üzeri		
	N	$\bar{X}$	S_s	N	$\bar{X}$	S_s	N	$\bar{X}$	S_s	N	$\bar{X}$	S_s
Sür.Öf.	63	22.63	6.16	93	22.91	5.80	73	23.74	5.58	37	25.62	5.94
Öf. İ.	63	16.60	4.05	93	16.26	4.24	73	16.70	4.35	37	17.86	4.94
Öf. D.	63	15.24	5.34	93	15.40	4.10	73	16.07	5.06	37	19.24	5.76
Öf. K.	63	21.23	5.82	93	21.99	4.30	73	21.58	6.01	37	19.89	6.16

Tablo 7. Öğrencilerin Ailelerinin Maddi Gelir Durumları Açısından Öfke Puanlarına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Öfke Puanları		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Sürekli Öf.	GA	249.192	3	83.064	2.428	.066
	Gİ	8964.672	262	34.216		
	TOP	9213.865	265			
Öfke İçte	GA	77.131	3	25.710	1.370	.252
	Gİ	4915.354	262	18.761		
	TOP	4992.485	265			
Öfke Dışa	GA	458.166	3	152.722	6.302	.000*
	Gİ	6349.176	262	24.233		
	TOP	6807.342	265			
Öfke Kon.	GA	120.329	3	40.110	1.353	.258
	Gİ	7765.821	262	29.641		
	TOP	7886.150	265			

*p< .05

Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumları açısından sürekli öfke, öfke içte ve öfke kontrol alt boyut puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar görülmemiştir (p>.05). Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumları açısından öfke dışa puan ortalamalarında anlamlı düzeyde farklılıklar görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirleyebilmek için verilere Scheffe testi uygulanmış; öfke dışa puanlarında ailelerin maddi gelir durumu 1501 TL ve üzeri olanlar ile ailelerin maddi gelir durumu 0-750 TL olanlar arasında, ailelerin maddi gelir durumu 1501 TL ve üzeri olanlar ile ailelerin maddi gelir durumu 751-1000 TL olanlar arasında, ailelerin maddi gelir durumu 1501 TL ve üzeri olanlar ile ailelerin maddi gelir durumu 1001-1500TL olanlar arasında, ailelerin maddi gelir durumu 1501 ve üzeri olanlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumlarına göre çatışma çözme alt boyutları puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 8 ve Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Ailelerinin Maddi Gelir Durumlarına Göre Çatışma Çözme Puanları N,

	0-750 TL			751-1000 TL			1001-1500 TL			1501 TL- Üzeri		
	N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss
Saldır.	63	23.21	9.09	93	27.67	10.48	73	28.04	10.16	37	28.46	8.22
Pr.Çöz.	63	48.63	10.13	93	49.39	8.54	73	46.96	8.94	37	50.62	7.60

Tablo 9. Öğrencilerin Ailelerinin Maddi Gelir Durumları Açısından Çatışma Çözme Puanlarına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Çatışma Puanları		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Saldırganlık	GA	1097.645	3	365.882	3.821	.010*
	Gİ	25089.050	262	95.760		
	TOP	26186.695	265			
Prob.Çözme	GA	402.039	3	134.013	1.679	.172
	Gİ	20908.247	262	79.802		
	TOP	21310.286	265			

*p<.05

Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumları açısından çatışma çözme alt boyutu saldırganlık puan ortalamalarında anlamlı düzeyde farklılıklar görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirleyebilmek için verilere Scheffe testi uygulanmış; saldırganlık alt boyut puanlarında ailelerin maddi gelir durumu 1001-1500 TL olanlar ile ailelerin maddi gelir durumu 0-750 TL olanlar arasında, ailelerin maddi gelir durumu 1001-1500 TL ve üzeri olanlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir durumları açısından çatışma çözme alt boyutu problem çözme puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar görülmemiştir (p>.05).

Öğrencilerin öfke ve saldırganlık puanlarının birbirleri ile ilişkilerini incelemek için Pearson Korelasyonu uygulanmış ve sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Öfke ve Saldırganlık Puanlarına Uygulanan Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

Öfke Saldırganlık	Sürekli Öfke R	Öfke İçte R	Öfke Dışa R	Öfke Kontrol R
Toplam S.	.66*	.37*	.68*	-.34*
Fiziksel S.	.60*	.24*	.63*	-.41*
Sözel S.	.48*	.27*	.51*	-.23*
Öfke	.49*	.30*	.47*	-.16*
Düşmanlık	.45*	.38*	.43*	-.22*
Dolaylı S.	.48*	.29*	.55*	-.19*

* p<.05

Öğrencilerin sürekli öfke, öfke içte, öfke dışa puanları ile toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, öfke kontrol puanları ile toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğrencilerin öfke kontrol düzeyleri arttıkça saldırganlık düzeylerinde bir azalma olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin çatışma çözme ve öfke puanlarının birbirleri ile ilişkilerini incelemek için Pearson Korelasyonu uygulanmış ve sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Öğrencilerin Çatışma Çözme ve Öfke Puanlarına Uygulanan Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

Öfke Çatışma	Sürekli Öfke” R	Öfke İçte R	Öfke Dışa R	Öfke Kontrol R
Saldırganlık	.57**	.19**	.49**	-.32**
Problem Çözme	.01	-.23	-.13*	.23**

** p< .01, *p< .05

Öğrencilerin sürekli öfke, öfke içte, öfke dışa puanları ile çatışma çözme saldırganlık alt boyut puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, öfke kontrol puanları ile çatışma çözme saldırganlık alt boyut puanları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanında sürekli öfke ve öfke içte puanları ile problem çözme alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak öfke dışa puanları ile problem çözme alt boyut puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öfke kontrol puanları ile problem çözme alt boyut puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Öğrencilerin çatışma çözme ve saldırganlık puanlarının birbirleri ile ilişkilerini incelemek için Pearson Korelasyonu uygulanmış ve sonuçlar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin Çatışma ve Saldırganlık Puanlarına Uygulanan Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

Saldırganlık Çatışma	Top. S. R	Fizik. S. R	Sözel S. R	Öfke R	Düşmanlık R	Dolaylı S. R
Saldırganlık	.57**	.61**	.39**	.38**	.31**	.45**
Prob. Çözme	-.10	-.22**	.08	-.03	-.01	-.10

** p< .01

Öğrencilerin toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları ile çatışma çözme saldırganlık alt boyut puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanında öğrencilerin toplam saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları ile problem çözme alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sadece fiziksel saldırganlık puanları ile problem çözme alt boyut puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada, 9. sınıf öğrencilerinin cinsiyetlerine ve ailelerinin maddi gelir durumlarına göre çatışma çözme, saldırganlık ve öfke puanları incelenmiştir. Ayrıca çatışma çözme, öfke ve saldırganlık puanları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri açısından, saldırganlık puanları incelendiğinde, öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarının farklılaştığı, erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bettencourt ve Miller (1996, akt. Güner, 2007), araştırmalarında saldırganlıkta cinsiyetin etkilerini saptayarak erkeklerin daha yüksek düzeyde fiziksel saldırganlık gösterdikleri bulgusunu elde etmişlerdir. Bjorkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen (1992) ise, saldırganlıkta cinsiyet farklılıklarını inceleyen araştırmalarında, 8-11 ve 15 yaş grubu üzerinde çalışmışlardır. Erkeklerin kızlara oranla daha çok fiziksel saldırganlık gösterdiğini bulmuşlardır. Johnson, (1972, akt. Gökbüzoğlu, 2008), Tuzgöl (1998), Duncan (1999), Orpinas, Murray ve Kelder (1999), Scharf (2000), Masalci (2001), Compano ve Munakata (2004), Efiltili (2006), Amedahe ve Owusu-Banahene (2007), yaptıkları araştırmada erkeklerin kızlardan daha

fazla saldırgan davranış sergilediklerini ve genellikle daha çok fiziksel kuvvet kullanmaktan hoşlandıklarını ortaya koymuşlardır. Araştırmanın bulguları, sayılan çalışmaların bulguları ile paralellik göstermektedir. Bunun yanında cinsiyet açısından saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığını ortaya koyan çalışmalara da rastlanmaktadır (Öztürk, 1990; Hatunoğlu, 1994; Bolat-Karataş, 2002; Ağlamaz, 2006; Gökbüzoğlu, 2008). Erkek öğrencilerin saldırganlık puanlarının kız öğrencilerin puanlarından daha yüksek bulunmasının sebebi olarak; son yıllarda televizyon ekranlarında yer alan bazı saldırgan unsurlar içeren televizyon programlarının ve karakterlerinin yanı sıra bilgisayar oyunlarının da saldırganlık puanları yüksek olan ergen erkekler üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir.

Ergenlerin problem çözme puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı, kız öğrencilerin problem çözme puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Keltikangas-Jarvinen (2002) araştırmasında 11-17 yaş arasındaki 1655 ergenle çalışmış ve problem çözme becerilerinin kızların lehine değiştiğini bulmuştur. Heferkamp (1992, akt. Kavalcı, 2001), Pendharkar (1995, akt. Güner, 2007), Goldstein (1999), Ferah (2000), Black (2000), Korkut (2002), Ünivar (2003), Owens, Daly ve Slee (2005), Atıcı (2007), Rehber (2007), yaptıkları çalışmada kızların erkeklerden problem çözme düzeyleri bakımından daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu araştırma bulgularının yanı sıra cinsiyet açısından problem çözme puanlarının farklılaşmadığını ortaya koyan bulgulara da rastlanmaktadır (Taylan, 1990; Basmacı, 1998; Aydın, 1999; Saygılı, 2000; Nadir, 2002; Johnson ve Johnson, 2004; Alver, 2005; Gültekin, 2006). Elde edilen bulgular, kızlara verilen sosyal rollerin erkeklere göre problemler karşısında daha dikkatli ve duyarlı davranış problemleri çözme sorumluluğunun kadına verilmiş olması ile ilgili olabilir.

Ergenlerin sürekli öfke-öfke tarz ölçeği öfke içte alt ölçek puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı, kız öğrencilerin öfke içte puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Kılıçarslan (2000) lise öğrencilerinin sürekli öfke ve öfke ifade düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelediği çalışmasında, cinsiyete göre kız öğrencilerin öfkeyi içte tutma düzeylerinin erkeklere göre anlamlı olarak daha yüksek çıktığını bulmuştur. Levit (1991, akt. Olmuş, 2001), yaptıkları çalışmada kızların erkeklerden öfke içte düzeyleri bakımından daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Jones, Peacock ve Chistopher, (1992, akt. Kısaç, 1997), Ben-Zur ve Zeidner (1988, akt. Kısaç, 1997), Kollar, Groer, Thomas ve Cunningham, (1991, akt. Kısaç, 1997), Deffenbacher ve Swaim, (1999, akt. Canbuldu, 2006), Tok (2001), Güleç (2002), Yıldırım (2005), Soyaldın (2007), Gülveren (2008), yaptıkları çalışmada cinsiyet değişkenine göre öfke düzeylerinin farklılaştığını bulmuşlardır. Bu araştırma bulgularının yanı sıra cinsiyet değişkenine göre öfke puanlarının farklılaşmadığını ortaya koyan bulgulara da rastlanmaktadır (Fuchs ve Thelen, 1988, Thomas, 1991; Buss ve Perry, 1992, akt. Can, 2002; Zeman ve Garber, 1996; Bandura, 1999, akt. Olmuş, 2001; Lai ve Linden, 1992, akt. Yılmaz, 2004; Baygöl, 1997; Okman, 1999; Olmuş, 2001; Tambağ, 2004; Çelik, 2006; Deniz, Kesen, Üre, 2006; Genç, 2007; Gülveren, 2008; Kanoğlu, 2008). Bu bulgu, geleneksel toplumlarda kızların yetiştirilme biçiminin öfkelerini göstermemeleri ile ilgili aileden ve çevreden aldıkları eğitimin bir sonucu olarak gösterilebilir.

Çalışmada ergenlerin saldırganlık puanlarının ailelerinin maddi gelir durumu değişkenine göre farklılaştığı bulunmuştur. Öğrencilerin ailelerinin maddi gelir

durumları açısından toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık puan ortalamalarında farklılıklar görülmektedir. Anlamli farklılıkların toplam saldırganlık ile dolaylı saldırganlık puanlarında ailelerin maddi gelir durumu 1501 TL ve üzeri olanlar lehine olduğu bulunmuştur. Güner (1995) ergenlerle yaptığı araştırmada ailelerinin gelir düzeyi yüksek olan 16 yaşında ve erkek olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğuna dair bulgular elde etmiştir. Monrue ve Leopald (1977, akt. Köksal, 1991), araştırmalarının sonunda yoksul aile çocuklarının saldırganlık düzeylerinin, varlıklı aile çocuklarının saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Aynı biçimde Miller ve Swanson (1960, akt. Hatunoğlu, 1994), Storr (1968), Savaşır (1975), Uluğtekin (1976), Bibel ve Muncer (1985, akt. Köksal, 1991), Hatunoğlu (1994), Başar (1996), Yalçın (2004), Tuzgöl (1998), Gümüş (2000), Masalcı (2001), Dizman (2003), Aral, Bütün Ayhan, Türkmenler, Akbıyık (2004), Dizman ve Gürsoy (2005), Ağlamaz (2006), yaptıkları araştırmada ailelerin maddi gelir düzeyine göre saldırganlık puanlarının farklılaştığını bulmuşlardır. Bu araştırma bulgularının yanı sıra ailenin gelir düzeyine göre saldırganlık puanlarının farklılaşmadığını ortaya koyan bulgulara da rastlanmaktadır (Allen ve ark., 1997, akt. Yalçın, 2004; Ersoy, 2001; Masalcı, 2001; Demirhan, 2002; Yalçın, 2004). Elde edilen bulgular incelendiğinde ailelerinin maddi geliri yüksek olan ergenlerin saldırganlık düzeylerinin de yüksek olmasının nedeni olarak bazı şeyleri elde edebilecek maddi güce sahip olan ergenin istediğini elde edemediği durumlar karşısında saldırgan davranarak elde etme çabası içerisinde girmesi düşünülebilir.

Ergenlerin problem çözme puanlarının ailelerinin maddi gelir durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Alver (2005) ve Derin (2006), çalışmalarında ailelerinin maddi gelir düzeyine göre öğrencilerin problem çözme puanlarının anlamlı farklılık göstermediğini bulmuşlardır. Bu araştırma bulgularının yanı sıra ailenin gelir düzeyine göre problem çözme puanlarının farklılaştığını ortaya koyan bulgulara da rastlanmaktadır (Kasap, 1997; Terzi, 2000; Dalkılıç, 2006; Çilingir, 2006; Rehber, 2007). Ergenlerin problem çözme konusundaki durumlarının bütün sosyo-ekonomik düzeylerde aşağı yukarı aynı olduğu bulgusunun nedeni olarak; ergenlerin genel olarak problem çözme becerilerini geliştirme konusunda eğitim-öğretim hayatları içerisinde uygun eğitimi almıyor olmaları gösterilebilir.

Ergenlerin sürekli öfke-öfke tarz ölçeğinin öfke dışı alt ölçek puanlarının ailelerin maddi gelir durumu değişkenine göre farklılaştığı, 1501 TL ve üstü maddi gelir durumu olan ergenlerin öfke dışı puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı biçimde Kısaç'ın (1997), Ingoldsby ve McKim (1983, akt. Kısaç, 1997) ve Baygöl (1997) araştırmalarında ailelerin gelir düzeyi yükseldikçe öğrencilerin öfkelerini daha fazla dışı yönelttiklerini bulmuşlardır. Bu araştırma bulgularının yanı sıra ailelerinin gelir durumu değişkenine göre öfke dışı puanlarının farklılaşmadığını ortaya koyan bulgulara da rastlanmaktadır (Bilge, 1996; Yöndem ve Bıçak, 2008). Elde edilen bulgular incelendiğinde; istediklerini daha rahat elde eden yüksek gelir grubuna sahip ergenlerin, isteklerinin gerçekleşmesinin engellenmesi sonucunda öfkelerini daha fazla gösterme eğiliminde oldukları ve bunu da saldırganca yaptıkları söylenebilir.

Bu araştırmadan çıkan sonuçlara göre erkek öğrencilerin saldırganlıklarının yüksek olması ve problem çözme puanlarının düşük olması sebebiyle erkek öğrencilerle saldırganlık ve problem çözmeyle ilgili çalışmalar yapılması önerilebilir. Kız

öğrencilerin öfke içte puanlarının yüksek olduğu görüldüğünden; kızlarla öfkenin doğru ifade edilmesi ile ilgili çalışmalar yapılması önerilebilir. Ayrıca ailelerinin maddi gelir durumu yüksek olan ergenlerin öfke dışı ile ilişkili olduğu düşünülen saldırganlık puanlarının yüksek bulunması sebebiyle bu grupta yer alan öğrencilerle saldırganca davranışları ve öfke duyguları ile baş edebilme becerisi kazandıracak çalışmalar yapılması önerilebilir. Bunun yanında bilimsel sonuçlara ulaşabilmek için ailelerinin maddi gelir durumu yüksek olan ergenlerin saldırganlık ve öfke dışı durumlarını araştıran daha fazla sayıda betimsel çalışmaların yapılması önerilebilir. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da sınırlılıkları vardır. Bu araştırma Ankara ili Mamak ilçesine bağlı bir ortaöğretim okulunun 9. sınıfına devam öğrencilerle gerçekleştirilmesi bir sınırlılık olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla sonuçlar sadece benzer nitelikli gruplara genellenebilir.

Kaynaklar

- Ağlamaz, T. (2006). *Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.
- Alver, B. (2005). Üniversite öğrencilerinin problem çözme becerileri ve akademik başarılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. Marmara Üniversitesi, 21-23 Eylül, İstanbul.
- Amedahe, F. K. ve Owusu-Banahene, N. O. (2007). Sex differences in the forms of aggression among adolescent students in Ghana. *Research in Education*, 78:54-64
- Atıcı, M. (2007). Primary school students' conflict resolution strategies in Turkey. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 29, 2, 83-98.
- Aydın, Ö. (1999). *Denetim odakları farklı olan ergenlerin problem çözme beceri puanlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Aral, N., Ayhan Bütün, A., Türkmenler, B. ve Akbıyık, A. (2004). İlköğretim okullarının sekizinci sınıfına devam eden çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 29(315), 17-25.
- Basmacı, S. (1998). *Üniversite öğrencilerinin problem çözme becerilerini algulamalarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya.
- Baygöl, E. (1997). *Ergenlerin öfke tepkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa.
- Bilge, F. (1996). *Danışandan hızalan ve bilişsel davranışçı yaklaşımlarla yapılan grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. ve Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Black, K. A. (2000). Gender differences in adolescents' behavior during conflict resolution tasks with best friends. *Adolescence*, 35(139), 499-512.
- Bolat-Karataş, Z. (2002). *Anne-baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Campano, J.P. ve Munakata, T. (2004). Anger and aggression among filipino students. *Adolescence*, 39 (156): 757-764.

- Can, S. (2002). *Aggression Questionnaire* adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Uzmanlık Tezi. Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi. İstanbul.
- Canbuldu, S. (2006). *Çok boyutlu okul öfke envanterinin (The multidimensional school anger inventory) uyarlama çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Mersin.
- Çelik, H. (2006). *Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık tepkileri, bağlanma tarzları ve kişilerarası şemaların incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Çilingir, N. (2006). *Sosyal beceri eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin sosyal uyum düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Dalkılıç, M. (2006). *Lise öğrencilerinin ana-baba ve ergen ilişkilerinde algıladıkları problem çözme ve iletişim becerilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Deffenbacher, J. L. (1999). Cognitive-Behavioral Conceptualization And Treatment Of Anger. *JCLP/In Session: Psychotherapy In Practice*. Sayı: 55.
- Demirhan, M. (2002). *Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenler açısından saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Deniz, M. E., Kesen, N. F. ve Üre, Ö. (2006). An investigation of trait anger (t-anger) and anger subscales of adolescents living in youth homes. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 6(1):133-159.
- Derin, R. (2006). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerileri ve denetim odağı düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Dizman, H. (2003). *Anne ve babasıyla yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların eğilimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Dizman, H. ve Gürsoy, F. (2005). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden anne yoksunu olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (2), 437-446
- Duncan, R. (1999). Peer and sibling aggression. An investigation of intra and behaviours: Pieces os a puzzle. *Preventing School Failure*. 42(3). 135-142.
- Efiltili, E. (2006). *Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Ersoy, Ş. (2001). *Çocuk yuvasında kalanlarla ailesiyle yaşayan dokuz-onbir yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Ferah, D. (2000). *Kara harp okulu öğrencilerinin problem çözme becerilerini algılamalarının ve problem çözme yaklaşım biçimlerinin cinsiyet, sınıf, akademik başarı ve liderlik yapma açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J M. (1989). (Çev. Ali Dönmez). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Fuchs, D. ve Thelen, M. (1988). Children's expected interpersonal consequences of communicating their affective state and reported likelihood of expression. *Child Development*. 59, 1314-1322.
- Goldstein, S. B. (1999). Construction and validation of a conflict communication scale. *Journal of Applied Social Psychology*. V. 29, I. 9, P. 1803-1832.

- Gültekin, A. (2006). *Psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğrencilerinin problem çözme becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Gülveren, H. (2008). *Lise son sınıf öğrencilerinde iç-dış kontrol odağı, sürekli öfke öfke ifade tarzı ile zeka arasındaki ilişkinin araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Güner, N. (1995). *Ergenlerin dinledikleri müzik türünün depresyon ve saldırganlık düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Güner, İ. (2007). *Çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya.
- Gümüş, T. (2000). *Kendini kabul düzeyleri farklı lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Genç, H. (2007). *Grupla öfke denetimi eğitiminin lise 9. sınıf öğrencilerinin sürekli öfke düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Gökbüzoğlu, B. (2008). *Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Güleç, Y. (2002). *Ergenlerin öfke yaşantıları benlik algıları ve akademik başarı ilişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Gündoğdu, R. (2009). *Yaratıcı drama temelli çatışma çözme programının ergenlerde öfke, saldırganlık ve çatışma çözme becerisine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Hatunoğlu, A. (1994). *Ana Baba Tutumları İle Saldırganlık Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Johnson, D. W. ve Johnson, R. T. (2004). Implementing the teaching students to be peacemakers program. *Theory Into Practice*, (43), 1, 68-79.
- Kanoğlu, E. (2008). *Lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ve öfke ifadelerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kasap, Z. (1997). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeye göre problem çözme başarıları ile problem çözme tutumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Karataş, Z. (2008). *Bilişsel davranışsal teknikler ile psikodrama teknikleri kullanılarak yapılan grupla psikolojik danışma uygulamalarının ergenlerde saldırganlığı azaltmadaki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Kavalcı, Z. (2001). *Çatışma çözme becerileri eğitimi programının üniversite öğrencilerinin çatışma çözme biçimleri üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Keltikangas-Jarvinen, L. (2002). Aggressive problem-solving strategies, aggressive behaviour and social acceptance in early and late adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, (34), 279-287.
- Kılıçarslan, İ. (2000). *Lise öğrencilerinin sürekli öfke ve öfke ifade düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.

- Kısaç, İ. (1997). *Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Korkut, F. (2002). İfade edici saldırganlık ölçeğinin (ISÖ) Türkçe'ye uyarlaması üzerine bir ön çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2 (23), 48-53.
- Koruklu, N. (1998). *Arabuluculuk Eğitiminin İlköğretim Düzeyindeki Bir Grup Öğrencinin Çatışma Çözme Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Köksal, F. (1991). *Denetim odağı ve saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Masalcı, D. A. (2001). *Aile içi etkileşimlerle çocuğun saldırganlık düzeyi ve uygun davranışlarının Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Nadir, B. (2002). *Ergenlerde problem çözme becerisini yordayıcı bir değişken olarak benlik imgesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Trabzon.
- Olmuş, G. Ö. (2001). *Ergenlerin, aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Okman, S. (1999). *Ergenlik döneminde öfke ifade tarzlarının kendilik imgesi bağlamında incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Orpinas, P., Murray, N. ve Kelder, S. (1999). Parental influences on students' aggressive behaviors and weapon carrying. *Health Education and Behavior*. 26(6). 774-787.
- Owens, L., Daly, A. ve Slee, P. (2005). Sex and age differences in victimisation and conflict resolution among adolescents in a South Australian school. *Aggressive Behavior*. 31(1).1-12.
- Öner, U. (2004). *İlköğretimde Rehberlik*. Yıldız Kuzgun (Ed.), Çatışma Çözme ve Arabuluculuk Eğitimi (5. Baskı, S. 189-227). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özer, A. K. (1994a). Öfke, Kaygı Ve Depresyon Eğilimlerinin Bilişsel Alt Yapısıyla İlgili Bir Çalışma. *Türk Psikoloji Dergisi*. 9.(31), 2-35.
- Özer, A. K. (1994b). Sürekli Öfke (SL- Öfke) Ve Öfke İfade Tarzı (Öfke-Tarz). Ölçekleri Ön Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*. Haziran, 9 (31). 26-35.
- Özmen, A. (2004). *Seçim kuramına ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının ve etkileşim grubu uygulamasının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Öztürk, İ. (1990). *Anne-baba tutumlarının üniversite öğrencilerinin bağımsızlık duyguları anlama, yakınlık, başatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Savaşır, I. ve Şahin, N. H. (Ed.) (1997). *Bilişsel Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 71-78.
- Saygılı, H. (2000). *Problem çözme becerisi ile sosyal ve kişisel uyum arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Schrumpf, F. Crawford, D. K. ve Bodine, R. J. (2007). *Okulda Çatışma Çözme ve Akran Arabuluculuk*. (Çev: F. Gül. Akbalık, B. Dilek Karaduman). Ankara: İmge Kitabevi.

- Scharf, C. (2000). *Gender differences in adolescent aggression: an analysis of instrumentality v expressiveness*. Michigan University Department Of Clinical Psychology. Michigan.
- Soyaldın, Z. S. (2007). *Orta öğretim öğrencilerinin öfke ifade tarzları ile mizah tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Mersin.
- Tambağ, H. (2004). *Aileleri ile birlikte ve yetiştirme yurtlarında yaşayan adölesanların öfke ifade etme biçimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Taştan, N. (2006). *Çatışma Çözme Eğitimi Ve Akran Arabuluculuğu*. Uygulamalı Grup Rehberliği Programları Dizisi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taylan, S. (1990). *Heppner'in sorun çözme envanterinin uyarlaması. Güvenirlik ve geçerlik çalışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Terzi-Işık, Ş. (2000). *İlköğretim okulu altıncı sınıf öğrencilerinin kişilerarası problem çözme beceri algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Tok, Y. (2001). *Cinsiyet rolleri ile ilgili farklı kalıp yargılara sahip üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Tuzgöl, M. (1998). *Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Uysal, Z. (2006). *Çatışma çözme eğitim programının ortaöğretim dokuzuncu sınıf düzeyindeki öğrencilerin çatışma çözme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Ünivar, A. (2003). *Çok yönlü algılanan sosyal desteğin 15-18 yaş arası lise öğrencilerinde problem çözme becerisine ve benlik saygısına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Yavuzer, Y. (2009). *Saldırganlığı önlemeye yönelik psiko-eğitim programlarının lise öğrencilerindeki etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Yalçın, İ. (2004). *Ailelerinden aldıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Yıldırım, A. (2005). *Kurum bakımında olan ve ailesi ile birlikte kalan 13-18 yaş arası çocuklarda sürekli öfke ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Elazığ.
- Yılmaz, N. (2004). *Öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupta psikolojik danışmanın ergenlerin öfke ile başa çıkma becerileri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Yöndem, Z. D. ve Bıçak, B. (2008). Öğretmen adaylarının öfke düzeyi ve öfke tarzları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. Cilt 5, Sayı 2, 1-15.
- Zeman, J. ve Garber, J. (1996). Display rules for anger, sadness, and pain: It depends on who is watching. *Child Development*. 67. 957-973.

